

Prof. dr hab. Małgorzata Omilanowska
Instytut Historii Sztuki
Wydział Historyczny
Uniwersytet Gdański
50-896 Gdańsk
malgorzata.omilanowska@ug.edu.pl

21 kwietnia 2020 Warszawa

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Katarzyny Uchowicz pt.:

Działalność Bohdana Lacherta (1900-1987)

jako architekta i teoretyka architektury, Warszawa 2020

Mgr Katarzyna Uchowicz pracowała nad swoją rozprawą doktorską długo, łącząc te badania z pracą zawodową w redakcji Katalogu Zabytków Sztuki w Polsce, wymagającą od niej zaangażowania zupełnie innych kompetencji historyczno-artystycznych. Rozprawie wyszło to na pewno na dobre. Autorka dokonała bowiem rzeczy niezwyklej, a mianowicie kompletnego opracowania twórczości architekta tworzącego w dwóch różnych epokach artystycznych, po którym zachowała się ogromna spuścizna twórcza i który zajmował się nie tylko architekturą, ale także dizajnem, fotografią, grafiką użytkową, rzeźbą, teorią sztuki, działalnością dydaktyczną, organizacyjną, społeczną itp. Efektem jej pracy jest nie tylko przedłożona pod ocenę recenzentów rozprawa, ale także opublikowany już dwa lata temu tom katalogu: *Ariergarda modernizmu. Katalog projektów i realizacji Bohdana Lacherta i Józefa Szanajcy* (Instytut Sztuki PAN, Warszawa 2017), zawierającego nie tylko informację o korpusie dokumentów pozostawionych przez architekta, ale także edycję jego najważniejszych tekstów o architekturze. Wydanie tego katalogu pozwoliło Autorce odciążyć rozprawę doktorską i skupić się w niej wyłącznie na analizie twórczości Lacherta, co i tak w efekcie zaowocowało tekstem, który udało się pomieścić dopiero na 510 stronach wydruku. Warto na marginesie tu zaznaczyć, że praca została starannie przygotowana edytorsko i zgodnie z teoretycznymi założeniami dotyczącymi kolorów, które przyświecały Lachertowi.

Wstępną część pracy stanowi właściwy wstęp, wyodrębniony, obszerny stan badań oraz życiorys architekta. Co do tego ostatniego elementu wstępnej części mam

największe wątpliwości, doceniam walor praktyczny tego pomysłu, ale nie mogę nie zauważyć efektu redundantności jaki daje, bo właściwie wszystkie fragmenty owego życiorysu powtarzają się następnie, odpowiednio w poszczególnych rozdziałach, oczywiście dalece uzupełnione.

Zasadnicza część pracy podzielona została na 10 rozdziałów, których niewątpliwą zaletą jest koherentności i znakomicie przemyślany efekt „domknięcia”, dzięki czemu każdy z tych rozdziałów stanowi nie tylko część większego dzieła, ale także samodzielną całość problemową. Zasadniczo układ rozprawy jest podporządkowany duktowi chronologii, ale zasada, aby rozdziały miały charakter problemowy powoduje, że pewne wątki się nachodzą, wpisują jedne w drugie, skupiają na innych punktach koncentracji, pozwalając przy odmiennym podejściu ukazać inny aspekt tego samego dzieła. Brak mi w polszczyźnie określenia, które byłoby tak trafne oddawało strukturę rozprawy Katarzyny Uchowicz, jak niemieckie pojęcie *facettenreich*. W efekcie lektura rozprawy to wielka przyjemność intelektualna, a jednocześnie zadanie nie wymagające długiej koncentracji i pozwalające na swobodniejsze traktowanie kolejności rozdziałów.

Pierwszy tom (podział na te tomy to raczej wymóg intrologatorski) zawiera rozdziały poświęcone problematyce przedwojennej, drugi to czas wojny i powojnie oraz wszystkie niezbędne w rozprawie doktorskiej elementy uzupełniające (spis projektów i realizacji, spis tekstów i wypowiedzi, bibliografia i źródła oraz spis ilustracji).

Opowieść o architekcie i jego twórczości rozpoczyna rozdział *W stronę architektury* poświęcony rodzinie, dzieciństwu i edukacji, ale także pierwszym projektom studenckim i projektowi dyplomowemu. Autorce udatnie udało się pokazać drogę jaką przeszedł Lachert decydując się na wybór zawodu i właściwie już na poziomie studiów definiując swój stosunek do nowoczesności. Dotarła do wielu informacji biograficznych, rekonstruując w szczegółach relacje rodzinne i perypetie życiowe przyszłego architekta. Analizując jego dyplom prawidłowo oceniła znaczenie tego dzieła i właściwie wychwyciła najbardziej nowatorskie elementy tego projektu.

Drugi rozdział *Pracownia architektoniczna Bohdana Lacherta i Józefa Szanajcy* to trudna próba rekonstrukcji relacji zawodowych dwóch ściśle ze sobą współpracujących twórców o różnych osobowościach. Autorka dotarła do wspomnień i pamiętników, korespondencji i prywatnych relacji skupiając się nie tylko na dziełach, ale i organizacji pracowni obu architektów. Udało jej się w efekcie zbudować w miarę pełny obraz współpracy tych twórców, którzy funkcjonując artystycznie niemal symbiotycznie

potrafili jednocześnie pozostawiać sobie nawzajem spore pola do indywidualnej pracy opartej na własnych odrębnościach.

Trzeci rozdział *Dom własny architekta* to dogłębna analiza jednego z najważniejszych z punktu widzenia analiz historyczno-architektonicznych dzieł każdego budowniczego, czyli budowli, dla której sam był inwestorem, zleceniodawcą i projektantem, a w tym przypadku współprojektantem, bo Szanajca w powstaniu tej budowli uczestniczył. Katarzyna Uchowicz zdołała drobiazgowo zrekonstruować pierwotny wygląd i wyposażenie domu, a następnie poddała konsekwentnej analizie każdy z tych elementów. Za istotne uznała praktycznie wszystko, obserwując nie tylko użyte formy architektoniczne i wskazując źródła inspiracji, ale także analizując kolorystykę wnętrz, zastosowane materiały, czy dobrane przez architekta przedmioty. Wreszcie poddała całość próbie analizy traktującej dom nie tylko jako architekturę, ale jako sumaryczne dzieło sztuki, przestrzenne dzieło rzeźbiarskie i wreszcie jako *studiolo* wyposażone, czy raczej wypełnione konstytutywnymi dla Lacherta elementami.

Kolejny rozdział *Działalność Bohdana Lacherta w grupie Preasens* to nie tylko analiza ulokowania w działalności tego ugrupowania bohatera rozprawy doktorskiej, ale też znakomite podsumowanie działalności całej grupy. Autorka analizuje dzieła Lacherta, z reguły tworzone razem z Szanajcą, ale często z udziałem też innych członków Preasensu. Oddzielną uwagę poświęciła projektom mebli, wystaw, neonów, grafice użytkowej innym zainteresowaniom Lacherta, takim jak typografia, czy fotografia. Autorka w rozdziale tym wyodrębniła podrozdział zajmujący się wyłącznie kwestią koncepcji wystawienniczych Preasensu, które powstały w związku z przygotowaniem do PeWuKi w Poznaniu i warszawskiej wystawy *Mieszkanie Najmniejsze*. Zachowany duży zespół studiów projektowych Lacherta i Szanajcy, powstałych w związku z szykowaniem tych ekspozycji pozwolił Autorce na drobiazgowo prześledzenie konkretyzowania i redukcji pierwotnych założeń.

Piąty rozdział *Polirytmia awangardy* to obszerna, autorska próba podsumowania twórczości Lacherta w okresie II Rzeczypospolitej w oparciu o analizę rozciągłości tematycznej podejmowanych przez architekta zadań. Ten liczący niemal 60 stron tekst wraca oczywiście do wielu kwestii dotkniętych już w poprzednich rozdziałach, pojawiają się czasami już omówione dzieła, ale jak wspomniałam, Autorka stara się budować struktury rozdziałów jak samodzielnych całości. Co ważne snuta przez Katarzynę Uchowicz opowieść osadzona jest w szerokim kontekście zdarzeń i dzieł tego

czasu, porównań do twórczości innych architektów, czy wreszcie dostrzeżenia zjawisk pozaarchitektonicznych i pozaartystycznych.

Drugi (w sensie intrologatorskim) tom rozprawy rozpoczyna rozdział *Przełom 1939*, który omawia etap twórczości Lacherta w czasie wojny, który bynajmniej nie był dla architekta okresem jałowym. Czas wyłączenia z aktywnej praktyki zawodowej stał się dla Lacherta okresem nie tylko walki o przetrwanie w codziennej rzeczywistości okupacyjnej i działalności konspiracyjnej, ale także eksperymentów artystycznych i poszukiwań teoretycznych.

Kolejny rozdział *Muranów Południowy. Polifonia architektoniczna* to nie tylko analiza urbanistyki, architektury i dekoracji rzeźbiarskich tego założenia, ale też zmierzenie się z mitem Muranowa jako osiedlem-pomnikiem, mitem skonstruowanym *ex post* przez samego Lacherta we własnych tekstach. Rozdział *Definiowanie socrealizmu* z kolei poświęcony został aktywności Lacherta jako architekta, dydaktyka i organizatora w okresie socrealizmu. Lachert miał lewicowe poglądy i w pełni nowy system zaakceptował i się z nim zidentyfikował, wstępując do partii i tworząc dzieła zgodne z wymogami zasad socrealistycznych, w przeciwieństwie do własnej żony, także lewicującej w poglądach, ale nieufnej wobec nowej władzy. Rozdział ten to jednocześnie dalszy ciąg debat nad architekturą Muranowa, a także omówienie najważniejszego socrealistycznego dzieła Lacherta – Mauzoleum żołnierzy radzieckich przy al. Żwirki i Wigury w Warszawie, które Autorka poddaje ciekawej i odkrywczej analizie porównawczej. Osobne miejsce Autorka poświęciła działalności dydaktycznej Lacherta jako dziekana, nauczyciela i opiekuna dyplomów na wydziale architektury, nie pomijając przykrych kart w jego działalności związanych z tępieniem studentów o odmiennych poglądach.

Rozdział *Powojenny modernizm* omawiający ostatnie dwa dziesięciolecia twórczości architektonicznej Lacherta to podjęcie próby zinterpretowania tego okresu jako kontynuacji, czy jak chce Autorka dialogu z przedwojenną przeszłością. Autorka omawia w tym rozdziale także niezrealizowane pomysły i koncepty studyjne architekta, jego eksperymenty z formą i nowymi rozwiązaniami przestrzennymi. Rozdział ten to jednocześnie przywrócenie dziejom polskiego socmodernizmu dzieł Lacherta, nie istniejących niemal w powszechnej świadomości tych czasów.

Ostatni rozdział *Antroposfera* architekta skupia się na niepublikowanej w całości, ale zachowanej w maszynopisie, w zbiorach Muzeum Architektury we Wrocławiu

rozprawie teoretycznej Lacherta *Rozważania o niektórych cechach twórczości architektonicznej*. Szczegółowa analiza tego tekstu to swoisty popis erudycyjny Autorki, która sięgnęła po szerokie spectrum literatury porównawczej. Oczywiście rozdział ten nie ogranicza się do omówienia tej rozprawy Lacherta, ale także innych wcześniejszych publikacji architekta.

Pracę domyka *Podsumowanie*, w którym Katarzyna Uchowicz niejako *ex post* strukturyzuje swoje podejście do złożonej materii jaką była twórczość Lacherta, wychodząc od wdrożonego do tego typu ustaleń pojęcia preliminarz, użytego przez Strzemińskiego. Wyjaśnia dlaczego podjęła decyzję o rezygnacji ze ściśle chronologicznych cezur na rzecz ujęcia problemowego. Przede wszystkim jednak podsumowuje swoją rozprawę wirtuozersko syntezując podjęte wcześniej wątki.

Lektura rozprawy Katarzyny Uchowicz wprawia recenzenta w konfuzję, nie sposób bowiem wskazać w tej pracy błędy, które mogłyby stanowić punkt zaczepienia dla doktorantki w przygotowaniu riposty. Rozprawa jest dojrzała, przemyślana, napisana dobrą polszczyzną, oparta na wieloletnich dogłębnych badaniach, znakomitej znajomości (i wykorzystaniu) źródeł, osadzona w szerokim kontekście artystycznym, architektonicznym i społecznym nakreślonym dzięki znakomicie dobranemu zestawu lektur.

Mgr Katarzyna Uchowicz udowadnia na każdym kroku, że widzi architekturę, dostrzega jej wyróżniki, dobrze analizuje i umie skomentować właściwie każde zdarzenie artystyczne. Odważnie próbuje też wprowadzić swoje własne pomysły metodologiczno-terminologiczne wprowadzając pojęcia z obszaru muzyki i innych badań. I to jest chyba najbardziej dyskusyjna część jej rozprawy, bo niektóre propozycje Autorki wydają mi się nieco ryzykowne, a w każdym razie niewystarczająco uzasadnione. Jeśli więc recenzja ma być także zaproszeniem doktoranta do polemiki, którą toczyć będziemy w trakcie obrony, to chciałabym, aby podjęła wyzwanie i wyjaśniła dlaczego np. „polirytmia”, a przede wszystkim czy naprawdę nie ma innego terminu czy innego ujęcia metodologicznego, które równie dobrze lub lepiej określiłoby zadanie postawione w tytule tego rozdziału.

Katarzyna Uchowicz opublikowała nie tylko wspomniany już katalog projektów Lacherta, za który otrzymała nagrodę Stowarzyszenia Historyków Sztuki im. Jerzego Łozińskiego, ale przygotowała także poświęconą architektowi wystawę w Muzeum Architektury we Wrocławiu, której towarzyszył przemyślany katalog *Awers/Rwers*, na

potrzeby którego Autorka wypracowała schemat kompozycyjny, będący podstawą także schematu przedstawionej pod ocenę rozprawy doktorskiej. Twórczość Lacherta była dla niej także punktem wyjścia do napisania kilku artykułów naukowych, opublikowanych w prestiżowych polskich i zagranicznych czasopismach. Nie mogę też nie wspomnieć o tym że ma na swoim koncie współautorstwo kilku katalogów zabytków, zarówno w serii KZSP jak i serii poświęconej kościołom na Kresach.

Biorąc pod uwagę powyższe oceny, bez żadnych wątpliwości uznaję dorobek naukowy Katarzyny Uchowicz, a w szczególności jej znakomitą rozprawę doktorską, za spełniającą z naddatkiem wymagania stawiane, zgodnie z obowiązującym w Polsce prawem, osobom ubiegającym się o stopień doktora i rekomenduję Radzie Dyscypliny Naukowej Wydziału Historycznego Uniwersytetu Jagiellońskiego podjęcie dalszych kroków przepisanych prawem zmierzających do przyznania dr Katarzynie Uchowicz stopnia doktora w dyscyplinie nauki o sztuce, w dziedzinie nauk humanistycznych.

Jednocześnie, zgodnie z regulaminem Wydziału Historycznego UJ wnioskuję o wyróżnienie rozprawy p. Katarzyny Uchowicz.

A handwritten signature in green ink, appearing to read 'Julian...' followed by a flourish.